

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Цанка Златева Попзлатева,

СУ „Св. Климент Охридски“,

**област на висше образование: 3 Социални, стопански и правни
науки; професионално направление: 3.2 Психология**

на дисертационен труд на тема:

ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ОСОБЕНОСТИ НА РАБОТЕЩИТЕ С ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

за присъждане на образователната и научната степен „доктор“ в
област на висше образование: 3 Социални, стопански и правни науки;

професионално направление: 3.2. Психология

на **Ивана Миладинова Вълчинова**

Дисертационният труд на Ивана Вълчинова е насочен към проучване на социално-психологическите фактори в детско-юношеското развитие при клинично изразени биологични проблеми. Съвременните тенденции за разширяване на психологическия поглед към социалните детерминанти на индивидуалните различия и конструктивистки стратегии в образованието извеждат на преден план необходимостта от изучаване и контрол на условията, в които се посрещат специалните образователни потребности. Напредъкът в ранна диагностика и качеството на медицински, психологически и образователни услуги променя съществено потенциала на социалните интеракции за психосоциалното развитие на децата с увреждания. Това актуализира проблема за професионалната

квалификация на всички специалистите, работещи с тази детска популация. Личността на учителя е традиционен фокус на педагогическата психология, която научно обосновава определени професионални изисквания към нея. Доколко обаче тези изисквания са достатъчни за новата ситуация на педагогическо общуване с ученици, които имат атипични комуникативни умения и динамични специални образователни потребности, и дали те трябва да бъдат прилагани към разширения състав от специалисти в българската образователна система е изследователски въпрос с очертана теоретична значимост и научно-приложна актуалност. Дисертацията на Ивана Вълчинова разработва тази проблематика, като предлага добре формулирани научни тези и прави опит да ги подкрепи с емпирични факти от проведено експериментално-психологическо изследване.

Дисертационният труд е представен в общ обем от 204 с. и приложения. Текстът е структуриран чрез три основни глави, увод, дискусия, заключение, приноси, литература. Въпреки че тази структура е приемлива, основните глави не са добре балансирани и това е особено видно от изложението на втора глава в рамките на 5 стандартни страници.

Библиографската справка от 218 литературни източника на кирилица и латиница демонстрира широк научен поглед на докторантката към същностните параметри на изследвания проблем. Емпиричната част на разработката е подкрепена с добре онагледени резултатите чрез множество таблици, графики и фигури към отделните параграфи.

Първа глава от дисертацията предлага дискусия за специалните образователни потребности на учениците с увреждания и представките за тяхното оптимално посрещане в общообразователното училище. Сравнителният анализ на новите професиограми на специалистите в

системата на интегрираното образование, е важен момент в идентифицирането от докторантката на две важни научни тези. Първата извежда възможностите за подобряване на ученето, социална адаптация и личностно израстване на учениците с увреждания чрез нов тип професионалисти, ангажирани с текущите проблеми на тяхното включване в общите училищни и извънучилищни дейности. Втората теза засяга перспективата за промяна в изискванията към личностните качества на всички специалисти, имащи отношение към физическото и психическото здраве на децата с увреждания, както и към техните потенциали за образование и развитие.

Идеята за нов тип специалисти в реформиращото се образование е добре обоснована, въпреки трудностите в търсене на подходяща/адекватна терминология – „парапедагози“, „парапрофесионалисти“ или „параспециалисти. Тя запълва появилото се пространство в посрещането на личностни потребности и нуждите от добри условия за самоактуализация на хората с увреждания от всички възрасти. Системният анализ на предимства и недостатъци в „медицинския“ и „социалния“ модел в научните представи за развитието при клинично значими увреждания извежда аргументи в подкрепа на биопсихосоциалния модел и обобщение за комплексната отговорност на политики и екипи от специалистите.

Дискусията на последните законодателни инициативи и документи в българското образование, лицензиращи на разширения състав на училищните кадри с ресурсни учители, психолози и логопеди, извежда различията в професионалните им компетентности и отговорности, но насочва и към качества на тяхната личност като общ ресурс и инструмент за постигане на образователните цели. Разгръща се идеята за превръщане

на набор от личностни характеристики от пожелателни към нормативни професионални изисквания.

С определена стойност в дисертацията е прегледът на български и чужди емпирични проучвания върху психологическия профил на специалистите, работещи в условията на приобщаващ тип образование. Изведени са доказателства за рискови и подкрепящи професионална самоактуализация фактори, предпоставките за изграждане на биполярна мотивация за работа и някои личностни акцентуации. Изведена е нуждата от научно познание на това, което недостига на съвременните педагогически кадри да блокират усещането на много подрастващите и възрастни с увреждания за дефицит на психологическа подкрепа и стимулиращо междуличностно общуване. Докторантката анализира съвременните научните представи и емпиричните факти за системообразуващи личностни фактори, за очаквани и желателни личностни качества на разширения педагогически състав, кореспондиращи с параметри за професионален комфорт, субективно благополучие, надеждност, удовлетвореност от индивидуалната и екипна работа с ученици с увреждания.

Теоретичната част на дисертационното проучване може да бъде оценена като добре структурирано проучване на поставените теоретични и научно-практически изследователски въпроси.

Втората глава „Дизайн на изследването“ представя формулирани цел и задачи, обект и предмет, работни хипотези, психологически инструментариум, изследователската извадка и избор на технологически начин за статистическа обработка. По мое мнение методологията на проведеното емпирично изследване в тази част на дисертационния труд е описана недостатъчно пълно, последователно и научно издържано.

Изборът на количествен метод за събиране на емпирични доказателства в посока на издигнатите хипотези е целесъобразен. Конструирана е представителна извадка на българската популация специалистите с опит в посрещането на специалните образователни потребности от 164 души, която е описана по възрастови, полови и професионално-квалификационни характеристики. Обемът и структурата на извадката обаче се променят в процедурата на изследването, а това не е посочено в методологичната част. Ползотворността на сравнителни стратегии е неоспорима в изследвания от количествен тип, особено в прилагането на съвременните методи на статистическия извод. Подобен подход е ограничено използван при проверката на възрастовите фактори, но сравняваните групи не са дефинирани. Резерви съществуват и по отношение на професионалния стаж и балансирането на извадката по професионална квалификация, включително с педагози, имащи заявения опит. Това ограничава потенциалните възможности на замисленото емпирично изследване в изводи, свързани с общото в личностните профили на педагогическите кадри и за очертаване на причините, провокиращи различията.

Описанието на методологията предполага също прецизно дефиниране на зависимите променливи в емпиричното изследване, с техните категориални и количествени измерения, което не е извършено в тази специализирана част от дисертацията. По същество зависимите променливи са частично заложи в избрания психологически инструментариум, но неговото съдържателно описание е пропуснато в тази глава.

Емпиричните данни за състоянието на ключови структурни компоненти на личността и нейните акцентуации в педагогическата

професия са събрани чрез конструирана батерия от 6 структурирани психологически въпросника. Важността на техния избор е ясно осъзната от докторантката и той правомерно е поставен сред водещите задачи на дисертационния труд. Постигането на тази задача обаче се усложнява от използвани стандартизации на оригиналните въпросниците за руската популация, което поставя въпроси за прецизността на превода и нивелирането на възможни културните различия в семантиката на всеки от айтемите. В този смисъл текстът на втора глава е следва да информира за направени стъпките в българската стандартизация на инструментариума. И накрая, посочването на използваните таблици в MS Excel и SPSS като техническо средство не изчерпват нуждата от аргументация на избраните статистически методи.

Резултатите са изложени в третата глава на дисертацията. Събран е изключително голям по обем емпиричен материал, който при неудовлетворителното обмисляне на методологията е сложен за анализ. Това дава негативно отражение върху равнището на обобщенията, тяхното представяне и научната убедителност на информацията. Обособените шест параграфа включват широки описания на конкретния психологически въпросник, с неговите теоретични основания, скали, психометрични критерии, проверка на получени разпределения на индивидуалните оценките, извеждени на относителни честоти и средни величини за съответните личностни характеристики в извадката. Направен е опит за прилагане на неизяснен тип факторен анализ за проверка влиянието на възрастовите фактори върху личностния профил на контингента специалисти. Обсъждат се и се проверяват корелационни зависимости между психологическите особености, изведени чрез различните методики.

Безспорно е, че получената информация с въпросника на Кетел притежава своите научни стойности. Изведеният обобщен 16 факторен профил на личността констатира доминантната на комуникативните качества, следвани от емоционалните и интелектуалните, а на последно място остават регулаторно-поведенческите. Потвърждават се предположенията за добри комуникативни компетентности на специалните педагози, логопедите и психолозите, но ниските стойности по фактора интелигентност провокират определен интерес към естеството на причините - влиянието на индивидуално-типологични особености в избора на професията или влияние на продължителността на техния професионалния опит?

Останалите въпросниците са насочени към очаквани качества на личността, повлияни от естеството на професията. Направени са изводи, че мнозинството от специалистите не са достигнали състояние на емоционално изгаряне в професията, въпреки появата на някои симптоми на пестене на емоции, психотравмени реакции, редукция на професионалните задължения. Изведени са показатели за повишена ригидност на личността, за умерена комуникативна толерантност, за висока самоефикасност и мотивация за постижения. Докладването на резултати от корелационни анализи за проверка на взаимовръзките между тези качества не са убедителни. Проучването на възрастовия фактор чрез непосочен метод на факторен анализ установява се статистически незначимо влияние върху комуникативната толерантност, различните форми на самоефикасност и феномена емоционално изгаряне.

Авторефератът на Ивана Вълчинова отразява главните моменти на дисертационния труд. Самооценката на приносите е относително обективна. Имам възражения към формулирания принос, свързан с

влиянието на професионалния опит върху личностния профил на специалистите.

Във връзка с изследваната проблематиката, докторантката има 5 самостоятелни публикации, което показва, че дисертационният труд е плод на творческа интерпретация на научната литература и личното участие в експерименталните процедури.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Независимо от сериозните критични позиции към редица важни моменти в методологията на експериментално психологическото изследване и в организацията на текста, обобщената ми оценка отразява актуалността на изследователския проблем и добрата аргументация на неговата теоретична и научно-приложна значимост. Считаю че е направен опит за реализиране на едно изключително трудоемко емпирично проучване, което е първа крачка в научното разбиране на личността на специалистите в интегрираното образование като фактор за адекватно посрещане на специалните образователни потребности. Това ми дава основание да предложа на уважаемото научно жури да **присъди на Ивана Вълчинова** образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление: 3.2. Психология.

Проф. д-р Цанка Попзлатева

12.04.2017